

İSTEHSAL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ PUL AXINININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ü.E. Rzayeva

Azərbaycan Universiteti, Ceyhun Hacıbəyli, 71, Bakı, Azərbaycan

e-mail: ulkar.rzayeva@student.au.edu.az

Xülasə. Müəssisənin maliyyə sağlamlığını və ümumi fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirmək üçün pul vəsaitləri əvəzsiz bir ölçüdür. Bu aktivlər, şirkətin gəlir qazanma potensialını, qısa müddətli öhdəliklərini yerinə yetirmə qabiliyyətini və borclarını ödəmə gücünü əks etdirən mühüm göstəricilərin hesablanması imkan yaradır. Bu məqalə, istehsal sektorunda fəaliyyət göstərən təşkilatlarda pul axını konsepsiyasının iqtisadi mənasını dərinləməsinə araşdırır və müxtəlif meyarlara əsaslanaraq onun əsas xüsusiyyətlərini sistemli şəkildə təsnif edir.

Açar sözlər: Müəssisə, pul axını, uçot, pul vəsaitlərinin daxil olması və xaric olması.

Giriş

Müasir dövrdə əmək vasitələri və əşyaların əldə edilməsi, məhsulların (iş, xidmətlərin) satışı və sairə bağlı olan bütün işlərə görə istehsal müəssisələri arasında həmişə qarşılıqlı münasibətlər formalaşır ki, bu da onlar arasında bağlanan müqavilələrə əsasən həyata keçirilir. Adətən kənardan əldə edilən, bütün qiymətlilərə görə mütləq şəkildə pul vəsaiti köçürülməli, eləcə də satılan məhsullar, yaxud da göstərilmiş xidmətlərə görə müvafiq ödənişlər alınmalıdır. Eyni zamanda həyata keçirilmiş bu və ya digər əməliyyatlar üçün büdcə, sığorta orqanları, bank, müxtəlif ictimai təşkilatlar və sairələrlə hesablaşmalar aparılır. İstehsal müəssisələri arasında baş verən bütün hesablaşmalar birbaşa pul vasitəsilə həyata keçirilir. Onların köməyiylə ayrılan vəsaitlər isə pul formasından istehsal ehtiyatlarına çevrilməklə, satışdan əldə olunan pulun və onun tərkibindəki xalis gəlirin əmələ gəlməsinə səbəb olur. Bu baxımdan da vəsaitlərin dövriyyəsinin təmin olunmasında pul hesablaşmaları ən vacib faktor kimi çıxış edir və onların zamanında başa çatması isə istehsalın fasiləsizliyinin təmin edilməsində ən zəruri şərt hesab olunur [2].

Pul axını anlayışının iqtisadi mahiyyəti

Pul vəsaitləri ən likvid aktiv hesab olunur. Onlar malların alınması, məhsulların istehsalı, işlərin yerinə yetirilməsi, xidmətlərin göstərilməsi, habelə onların satışı və gəlirlərinin alınmasını əhatə edən uçot dövrünün ilkin və son mərhələlərində iştirak edir.

Maliyyə, iqtisadi təhlil və mühasibat uçotunda “pul vəsaitlərinin hərəkəti”, “pul axını”, “pul axınının hərəkəti”, “maliyyə axını” kimi müxtəlif ifadələrdən istifadə olunur. İqtisadi ədəbiyyatlarda “pul axını” anlayışı ilə bağlı müxtəlif fikirlərə rast gəlinir. Məlumdur ki, iqtisadiyyatda kəmiyyətlərin miqdarının müəyyən tarixə və maliyyə axınına görə olmaqla iki əsas ölçüsü var. Birinci üsulun tətbiqi zamanı ani vəziyyət qeydə alındığı halda, ikinci üsulun

tətbiqi zamanı hərəkət, daha doğrusu daxilolmalar və xaricolmalar əsas götürülür. Qeyd olunanlardan asılı olaraq, pul axınının müəyyən edilməsinin iki tərifi daha geniş yayılmışdır.

Birinci tərifin tərəfdarları (B. Kolass, J. Rişar) pul axınını müəyyən edərkən müəyyən zaman daxilində müəssisələr tərəfindən alınmış və ödənilmiş pul vəsaitləri arasında olan fərqi əsas götürürlər. İkinci tərifin tərəfdarları isə (M.V. Novikova, İ.T. Balabanova) pul axınına müəyyən zaman daxilində pul vəsaitlərinin hərəkətinin təcəssümü kimi baxırdılar [3]. Deməli, axın elə hərəkət deməkdir və pul axını pul vəsaitlərinin hərəkətini, yəni müəyyən zaman daxilində pul vəsaitlərinin daxilolmalarını və xaricolmalarını xarakterizə edir.

Müəssisənin bütün forma və növləri üzrə pul axını və müvafiq olaraq onun məcmu pul axını, şübhəsiz ki, nəzəri əsasların dərinləşdirilməsini və praktiki tövsiyələrin genişləndirilməsini tələb edən maliyyə menecmentinin ən mühüm müstəqil obyektidir. Bu, pul axınının idarə edilməsinin müəssisənin inkişafında və maliyyə fəaliyyətinin yekun nəticələrinin formalaşmasında oynadığı rolla müəyyən edilir.

Pul axının əsas xüsusiyyətləri

Müəssisədə pul axını onun təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində yaranan vəsaitlərin zamanla bölüşdürülmüş mədaxil və ödənişlərinin məcmusudur. Pul axını aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərə görə təsnifləşdirilir:

1) İqtisadi prosesə xidmət miqyasına əsasən pul axının;

- bütövlükdə müəssisə üzrə pul axını. Bu, bütövlükdə müəssisənin iqtisadi prosesinə xidmət edən bütün növ pul vəsaitlərinin hərəkətini özündə cəmləşdirən pul axının ən ümumi növüdür;

- müəssisələrin ayrı-ayrı struktur bölmələri üzrə pul axını. Müəssisənin pul axınının belə diferensiaslaşdırılması onu müəssisənin əməliyyat-təsərrüfat strukturu sistemində müstəqil idarəetmə obyektinə kimi müəyyən edir;

- ayrı-ayrı təsərrüfat əməliyyatları üçün pul axını. Müəssisənin iqtisadi prosesi sistemində bu növ pul vəsaitlərinin hərəkəti müstəqil idarəetmənin əsas obyektinə hesab edilməlidir.

2) Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq iqtisadi fəaliyyət növünə görə pul axını;

- əməliyyat fəaliyyətindən pul vəsaitlərinin hərəkəti. Xammal və material tədarükçülərinə nağd ödənişlər ilə xarakterizə olunur; Eyni zamanda, bu növ pul vəsaitlərinin hərəkəti məhsul alıcılarından vəsaitlərin daxil olmasını əks etdirir;

- investisiya fəaliyyətindən pul vəsaitlərinin hərəkəti. Real və maliyyə investisiyalarının həyata keçirilməsi, istismardan çıxmış əsas vəsaitlərin və qeyri-maddi aktivlərin satışı, investisiya portfelinin uzunmüddətli maliyyə alətlərinin dövriyyəsi və müəssisənin investisiya fəaliyyətinə xidmət edən digər bu kimi pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə bağlı ödənişləri və vəsaitlərin daxilolmalarını xarakterizə edir;

- maliyyə fəaliyyətindən pul vəsaitlərinin hərəkəti. Əlavə səhmdar kapitalının və ya nizamnamə kapitalının cəlb edilməsi, qısamüddətli və uzunmüddətli kreditlərin və borcların alınması, dividendlərin və mülkiyyətçilərin əmanətləri üzrə faizlərin nağd şəkildə ödənilməsi və bəzi digər pul vəsaitləri ilə bağlı vəsaitlərin daxilolmalarını və ödənişlərini xarakterizə edir;

3) İstiqamətinə görə pul axınının iki əsas növü vardır:

- bütün növ təsərrüfat əməliyyatlarından müəssisəyə daxil olan pul vəsaitlərinin məcmusunu xarakterizə edən müsbət pul axını ("pul vəsaitlərinin daxil olması" termini bu terminin analoqu kimi istifadə olunur);

- müəssisənin bütün növ təsərrüfat əməliyyatlarını həyata keçirməsi zamanı nağd pul ödənişlərinin məcmusunu xarakterizə edən mənfi pul axını (bu terminin analoqu kimi pul vəsaitlərinin çıxışı" terminindən istifadə olunur). Bu növ pul vəsaitlərinin hərəkətini xarakterizə edərkən onların qarşılıqlı əlaqəsinin yüksək dərəcəsinə diqqət yetirmək lazımdır. Bu axınlardan birinin həcmnin qeyri-kafi olması bu axınlardan digər növünün həcmnin daha sonra azalmasına səbəb olur. Buna görə də müəssisənin pul vəsaitlərinin hərəkətinin idarə edilməsi sistemində bu pul vəsaitlərinin hərəkəti növlərinin hər ikisi maliyyə idarəetməsinin vahid (mürəkkəb) obyektini təmsil edir.

4) Həcmnin hesablaması metoduna görə müəssisənin pul axınının aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- ümumi pul axını. O, nəzərdən keçirilən müddət ərzində vəsaitlərin daxilolmaları və ya xərclərinin bütün məcmusunu xarakterizə edir;

- xalis pul axını. O, nəzərdən keçirilən dövrdə müsbət və mənfi pul vəsaitlərinin hərəkəti (vəsaitlərin daxil olması və xərclənməsi arasında) arasındakı fərqi xarakterizə edir. Xalis pul axını müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin ən mühüm nəticəsidir, əsasən maliyyə balansını və onun bazar dəyərinin artım tempini müəyyən edir.

5) Vaxtın qiymətləndirilməsi metoduna görə pul axınının aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- cari pul axını. Müəssisənin pul axınını cari vaxt anına verilmiş vahid müqayisəli dəyər kimi xarakterizə edir;

- gələcək pul axını; Müəssisənin pul axınını gələcək vaxt anına verilmiş vahid müqayisəli dəyər kimi xarakterizə edir. Gələcək pul axını konsepsiyası, eyni zamanda, onun indiki dəyərə gətirilməsi məqsədilə diskontlaşdırma bazası kimi xidmət edən gələcək zaman anında (və ya gələcək dövrün intervalları kontekstində) nominal müəyyən edilmiş dəyər kimi istifadə edilə bilər.

6) Nəzərdən keçirilən dövrdə formalaşmanın davamlılığına əsasən müəssisənin pul axınının aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- müntəzəm pul axını. O, nəzərdən keçirilən dövrdə daim bu dövrün ayrı-ayrı intervallarında həyata keçirilən fərdi təsərrüfat əməliyyatları (bir növ pul vəsaitlərinin hərəkəti) üçün vəsaitlərin daxilolmaları və ya xərclərinin hərəkətini xarakterizə edir. Müəssisənin

əməliyyat fəaliyyəti nəticəsində yaranan pul axınının əksər növləri müntəzəm xarakter daşıyır: bütün formalarda maliyyə kreditinə xidmətlə bağlı axınlar; uzunmüddətli real investisiya layihələrinin həyata keçirilməsini təmin edən pul axını və s.;

- diskret pul axını. Nəzərdən keçirilən dövr ərzində müəssisənin ayrı-ayrı təsərrüfat əməliyyatlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı vəsaitlərin daxil olması və ya xərclənməsini xarakterizə edir. Diskret pul axını təbiəti müəssisənin bütün əmlak kompleksini əldə etməsi ilə bağlı vəsaitlərin birdəfəlik xərclənməsidir; frənçayzinq lisenziyasının alınması; əvəzsiz yardım şəklində maliyyə vəsaitlərinin alınması və s.

Nəzərdən keçirilən təsnifat müəssisədə müxtəlif növ pul axınının daha məqsədyönlü uçotuna, təhlilinə və planlaşdırılmasına imkan verir [4].

Nəticə. Yuxarıdakıları ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, pul axınının idarə edilməsi müəssisənin kapital dövriyyəsinin sürətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Pul axınını artırmaq üçün aşağıdakıların həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

- 1) sabit və dəyişən xərclərin məbləğlərini optimallaşdırmaq;
- 2) əməliyyat fəaliyyətinin gəlirlilik səviyyəsini yüksəldəcək effektiv qiymət siyasətini hazırlamaq və həyata keçirmək;
- 3) ümumi vergi ödənişlərini azaldacaq vergi siyasətini həyata keçirmək və s.

Pul axınının düzgün idarə edilməsi öz vəsaitlərinizdən səmərəli istifadə etməklə maliyyə dövriyyəsinin müddətini qısaltmağa və borc vəsaitlərinə olan ehtiyacı azaltmağa imkan verir ki, bu da öz növbəsində müəssisənin likvidliyini, ödəmə qabiliyyətini və maliyyə sabitliyini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi xərclərini minimuma endirməyə kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Аббасов С. А.(2013) Эффективное управление денежными потоками как важный рычаг финансового менеджмента, Российское предпринимательство, № 14 (236), С. 84-90.
2. Sadiqov Ə.A. (2002) Mühəsibat (maliyyə) uçotu, dərş vəsaiti, I hissə, Bakı, 271.
3. Səbzəliyev S.M. (2018) Maliyyə hesabatı. Dərş vəsaiti. Bakı, 312.
4. Сергеев, И.В. (2014) Экономика организации (предприятия): учебное пособие. Москва: Финансы и статистика, 573.
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/denezhnye-sredstva-kak-obekt-buhgalterskogo-ucheta-i-audita/viewer>

MAIN FEATURES OF CASH FLOW IN PRODUCTION ENTERPRISES

U.E. Rzayeva

Azerbaijan University, Jeyhun Hajibeyli, 71, Baku, Azerbaijan

Abstract. Cash assets are the most important indicator characterizing the efficiency of all types of activities of the enterprise, as they allow calculating profitability, liquidity and solvency indicators. The article examines the economic essence of the concept of cash flow in production enterprises, and its main features are classified according to various characteristics.

Keywords: Enterprise, cash flow, accounting, cash inflow and outflow.